

KALENDER ÇELEBİ İSYANINA KATILAN TİMAR MAĞDURU ESKİ DULKADİRLİ SİPAHİLERİNE TİMARLARININ İADESİ

Dr. Abdurrahman Sağırılı

1-Giriş

Osmanlı Devletine en son ilhak edilen Dulkadroğulları Beğliği, timar sistemi açısından iki bakımdan dikkat çekmiştir. Birincisi, Osmanlı öncesinde Anadolu'da timar uygulamasının bulunup bulunmaması açısından. Bu sorunun cevabını en güzel Dulkadroğulları Beğliği'ndeki timar uygulamalarına ilişkin kayıtlar vermektedir¹. İkinci husus ise Anadolu beğliklerinden Osmanlı Devleti'ne intikal eden eski sipahilerin Osmanlı timar sistemine geçişte karşılaştıkları bazı zorlukların da tesiriyle ortaya çıkan iç-karışıklık ve isyanlara katılmış olmalarıdır². Şehsuvaroğlu Ali Beğ'in 928/1522 yılında katli³ ile Dulkadroğulları Beğliği doğrudan Osmanlı Devleti'ne ilhak edildi. Bu ilhaki müteakip Dulkadir vilayetinin eski sipahilerine ait timar gelirlerinin çoğu havass-ı hümâyûna veya ümera haslarına dağıtıldı. İlhak sonrasında Dulkadir sipahilerinin timarlarının ellerinden alınması yeni yönetime karşı huzursuzluklar çıkmasına sebep olmuştu. Bu rahatsızlıklar ilk olarak kendisini Veziriazam İbrahim Paşa'nın Hain Ahmed Paşa isyanını müteakip islah için gittiği Mısır'dan dönerken kendini gösterdi. 1525 yılının ikinci yarısında (H. 931 sonları) İbrahim Paşa Kayseri'ye geldiği sırada Vilâyet-i Türkmen'de mevcut timarların havass-ı hümâyûna alınması üzerine, Türkmen tayifesinden bazılarının isyan etmek üzere bir araya toplandıklarını ve hatta İbrahim Paşa'yla birlikte gelen Mısır hazinesini basmak niyyetinde olduklarını haber almıştı. Aldığı tedbirler sayesinde, İbrahim Paşa hazineyi baskına uğramaktan kurtardığı gibi, Dulkadroğulları'nın boy-beğlerini ve önde gelenlerini yanına getirterek kendilerine istimâletle muamele etmiştir. Her tayifenin kadîmi yurtluk ve ocaklık timarları kendilere iade etmiş ve bunun için hükümler ve beratlar vermiştir. Bu tedbirler muhtemel bir isyanı ve karışıklığı önlemiştir⁴. Ancak boy ve yurtluk şeklinde tasarruf edilen timarların iadesi için alınan tedbirlerin gereği gibi uygulanamaması veya yeterli olmaması eski Dulkadirli sipahilerinin müteakip yıllarda çıkacak olan Celali isyanlarına destek vermelerine sebep olmuştur.

Biz bu tebliğimizde önce 1526-1527 yıllarında Anadolu'da ard arda çıkan Celali isyanları içinde eski Dulkadirli sipahilerinin mağduriyetlerinin giderilmesi ve çıkabilecek yeni isyanlara karışmamaları için eski Umarlarının kendilerine iade işlemlerinin nasıl yapıldığını inceleyeceğiz.

Bu isyanların ilki 1526 yılı içinde Mohaç Savaşı'nın yapıldığı Kanununun ilk Macaristan seferi sırasında Macaristanda bulunduğu bir sırada başlamıştır. Muhafazada bulunan eyalet askerlerine karşı kazandıkları birkaç muharebe ile birlikte tehlikeli bir hal alan isyanların en önemlileri "Baba Zünnun İsyanı" diye bilinen ve liderliğini Dulkadirli sipahilerinden Zünnun-oğlu ve Süklün Musa'nın yaptığı isyan ile müteakiben çıkan ve liderliğini patlak veren ve liderliğini Hacıbektaş Zaviyesi zâviye-nişîni Kalender Çelebi'nin yaptığı "Kalender Çelebi" veya

¹ Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü TOKAT,
e-mail: asapirli@hotmail.com

² Bu konudaki ipuçları ve Dulkadroğulları örneği için bkz. Nicoara Beldiceanu, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Timar*, Ankara 1985, s. 19-23.

³ Sipahilerin karşılaştıkları zorluklar ve bunların sebep olduğu olaylardan bazıları için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Timar", *İslam Ansiklopedisi*, c. 12/1, s. 300-302; Hususiyile II. Bayezid'in saltanatının sonuna doğru Teke yöresinde başlayan ve hızla genişleyen Şah Kulu isyanındaki timarların ellerinden alınmış mazul Teke-ili sipahilerinin oynadıkları rol için bkz. Şehabettin Tekindağ, "Şahkulu Baba Tekeli İsyanı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 3 (Aralık 1967), s. 35-36.

⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 309.

⁵ Celal-zâde Mustafa, *Tabakâtü'l-memâlikve Derecâlü'l-mesâlik*, (PetraKappertneşri) Wiesbaden 1981, vr. 129b-130a.

"Kalender Şâh" isyanlarıdır⁵.

Devrin önemli tarih yazarlarından Celal-zâde Mustafa Çelebi Baba Ziinnûn İsyânının elebaşısı olarak üç kişiyi zikretmektedir. Bunlardan birisi "tâife-i melâhidenin serdârı" diye nitelediği ve ismini vermediği "Baba nâm müfsid"dir. Elebaşılardan diğer ikisi ise "ürüg-ı Zü'l-kadirlü'den", yani Dulkadirli boyundan, Zü'n-nûn ve Süklün-oğlu Musa'dır⁶. Buradan anlaşılacağı gibi isyanın esas elebaşısı Celal-zâde'nin ismini vermediği "Baba" lakaplı üçüncü bir şahıstır. Celal-zâde'nin Süklan-oğlu Musa olarak verdiği ismin Dulkadirli türkmenlerinden olduğuna dair diğer bir ipucu ise *Ruznamçe'deki* bir timar tezkeresi kayıdır. Maraş'ın Kars nahiyesinde timar tevcih edilen Hudaverdi veled-i Veled'in timar tezkeresinde Hudaverdi'nin babası Veled'in onbin akçalık timar tasarruf ederken Süklün adlı müfsidin fesad çıkardığı sırada birlikte isyan edip kırzılbaşa gittiği kayıtlıdır⁷. Bu kayıt da Süklün'ün Dulkadirli sipahilerinden olduğu ve isyanda eski Dulkadirli sipahilerinin önemli rol oynadığı kanâatini güçlendirmektedir.

Baba Zünnun İsyânının bastırılmasını takip eden devrede çıkan bir isyan eyâlet kuvvetlerinin gerektiği gibi birleşerek birlikte hareket edememeleri sonucunda daha geniş çaplı ve tehlikeli bir hal almıştır. Bu ikinci isyan Hacıbektaş Zaviyesi zâviye-nişni Kalender Çelebi tarafından başlatılmış ve eyalet kuvvetlerine karşı elde ettiği başarılarla isyan hızla yayılmıştır. Kalender Çelebi isyanını bastırmakla görevli Veziriazam İbrahim Paşa'nın maiyyetinde divân kâtibi olarak bulunan Celâl-zâde "Dulkadirli'nün müfsid ve eşirrası" diye nitelendirdiği mazul Dulkadir sipahilerin isyancılara tabi olarak yanlarında toplanıp büyük bir kalabalığın oluşmasına sebep olduğunu ve bu kalabalığa güvenen Kalender Çelebi'nin istiklal sancakları dikip, sultan edası takındığını belirttiikten sonra Veziriazam İbrahim Paşa'nın esas isyancılarla onlara destek veren eski Dulkadirli sipahilerini birbirlerinden ayırmak için aldığı tedbirleri ayrıntıları ile anlatmaktadır.

Önemli işlerde ileri gelenler ile müşavere edip onların fikirlerini alması İbrahim Paşa'nın adeti olduğundan bir müzakere meclisi toplayarak durumu değerlendirdi. Yapılan toplantıda, isyancılara iltica edip, onlara tabi olanların çoğunun Dulkadirli tayifesinden olduğu, bunun da sebebinin Dulkadirli Beğliği'nin Osmanlı ülkesine ilhaki sırasında timarları ve dirlikleri ellerinden alınıp havâss-ı hümâyûn için zabt edilmiş olmasıydı⁸. Boşta kalan sipahiler geçim imkanlarından mahrum kalınca zaruri olarak fesad çıkarmaya meyi edip isyancılar ile birleşmişlerdi. Eğer Dulkadirli sipahilerinin isyancıardan ayrılması temin edilirse asilerin kolaylıkla tenkil edilebileceği üzerinde duruldu. Bunun üzerine İbrahim Paşa Dulkadirli tayifesinin en önde gelen boy-beylerinden Pişanlı ve Karacalu ile her bir boyun ileri gelenlerini ve bir kadıyı huzuruna getirtti. Onlara inam ve ihsanlarda bulunup istimaletle hareket etti. Kendilerine isyanın bastırılmasından sonra her birinin kadîmi iktaları ve umarlarını padişah emri ile (resmen) iade ettireceğini vaat etti. Bu vaadlere itimad eden her bir boy-beyi isyancıların yanında bulunan kendi tabilerine giderek bu isyandan dolayı hiç birinin cezalandırılmayacaklarını ve dirliklerinin iade edileceğine dair vaziriazamın vaadlerini iletiler. Bu vaadler karşılığında Dulkadirli sipahileri iki-üç gün içinde isyancıardan ayrılarak yerlerine döndüler. İsyancıların 3-4

⁵ İsyanların çıkışı, seyri ve bastırılması için daha detaylı bilgi için bkz. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 2, İstanbul 1971, s. 121-125; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 345-348. Kanuni döneminde yazılan kaynakların aksine, Ali'den başlayarak daha sonraki dönemde yazılan kaynakların ve günümüzdeki birçok eserin bu 1526-1527 yılında çıkan isyanların çıkış yeri ve sebpleri üzerinde verdikleri eksik, yanlış ve hatalı değerlendirmelerle ilgili bir çalışma yayınlamak düşüncesinde olduğumuzdan burada bu isyanların ayrıntılarına girmiyoruz.

⁶ *Tabakat*, aynı yer. İsmi'nin imlâsı "Süklün-oğlu" şeklinde geçmektedir.

⁷ "Timâr-ı Hudaverdi veled-i Veled, an-tahvîl-i İsa veled-i Şemseddin. Mezkûr İsa bendelerine der-i devletden livâ-i Ozeyr'de ahar timâr sadaka olunub, işbu timâr mahlûl olmağın işbu timâr tasarruf ey lemiyen Hudaverdi için sipâht-zâdedür deyü hâliyâ Kars sancağıbeği olan Sinan Beğ bendeleri mektûbile i'lâm eyleyüb ve fi'l-vâki' mezkûrun babası Veled onbin akçalık mikdân timâr tasarruf idüb Süklün nâm müfsid fesâd etdükte bile isyan edüb Kızılbaş'a gidüb berâtı zayi' olduğuna hâliyâ Mar'aş sancağı alaybeği olan Sübhanverdi ve İsa ve ... bendeleri şehâdet edüb ve onbin akça timar tasarruf eden sipahinin iki oğlu kalsa birine üçbin ve birine ikibin akçalık timâr verile deyü emr olunmağın ve mezbûrun oğlu iki olub mezkûr Hudaverdi'ye 2884 akçalık timâr tevcih olundu. Fi 14 Cemâziye'l-evvel sene 938.

⁸ İbrahim Paşa bu rahatsızlığa Mısr'dan İstanbul'a dönüşü sırasında vakif olmuştu.

bin kişi kaldığı anlaşılınca İbrahim Paşa maiyyetinde bulunan çasnigirlerden Bilal Mehmed ve Dîvâne Pervâne'yi beşyüz kişilik bir kuvvetle üzerlerine gönderdi. 22.N.933 / 22.06.1527 tarihinde Baş-saz yağlağında asilere yetişen kuvvetler asileri mağlup ederek bakıyyesini kılıçtan geçirdikleri gibi reisleri Kalender Çelebi ve Dulkadir-oğullan'ndan Dîvâne Dündar'ın başını da kesmişlerdir. Asileri mağlup eden kuvveüerin serdarlarından Bilal Mehmed'e kapucular kethudalığı ve Dîvâne Pervâne'ye günlük yüz akça ile müteferrikalık verildi. Diğer yararlılık gösterenlere mertebelerine uygun terakki ve ihsanlar verildi. Böylece Macaristan seferi sırasında ortaya çıkan dahili isyanlar serisinin sonu gelip, ülkede emniyet ve asayiş yeniden tesis edilmiş oldu⁹.

Kalender Çelebi isyanında da olduğu gibi, iç-isyanların elebaşılığını yapan haricî unsurlarının yanında onlara güç ve destek veren gayr-ı memnun bir sipahi zümresinin bulunduğu açıktır. Otuzbine yaklaştığı tahmin edilen bir isyancı topluluğunun alınan tedbirler ve dirliklerinin iade edileceği vaadi ile üç-dört bin seviyesine düşmesi bunun açık delilidir. Zira bu kadar kalabalık, gerçekten isyancıların reislerinin güttüğü istiklal davası etrafında birleşmiş olsalar onları bertaraf etmenin daha güç olacağı kanâatini taşımaktayız.

2- Dulkadirli sipahilerine timarlarının iade edilmesi

Kalender Çelebi isyanının bastırılmasını müteakip hoşnutsuzluk kaynağı olan ve çıkan isyanları besleyen mazul Dulkadirli sipahilerine timarlarının iadesi için devletin köklü tedbirler almaya başladığı anlaşılmaktadır. İbrahim Paşa'nın Dulkadirli sipahilerini isyancılardan ayırmak için verdiği vaatlerin uygulamaya konulduğu Ömer Lütfi Barkan'ın bir hülâsasını verdiği ve bölgenin tahririne memur muharrire verilen 30.B.933 / 02.05.1527 tarihli hükümden anlaşılmaktadır¹⁰. Bu talimata göre, "bu defa hurûc ve isyan eden müfsidler" in ve onlara tâbi olup giden boy-beylerinin ve sipâhilrin umarlarından açıkta kalan dirliklerin yararlı kişilere dağıtılması emrolunduğu gibi, vaktiyle Alâüddeve Bey veya Ali Bey'in beratıyla tasarruf ederken, ilhaktan sonra ellerindeki dirlikleri, padişah haslarına katılmak ve diğer ümerâ ve sipahilere dağıtılmak üzere, zaptedilmiş olan Dulkadirli sipahilerin timarları, her kimde bulunur ise bulunsun, geri alınıp "kadîmî" sahiplerine "eski halleriyle", aynen iade edilmesi ve gerek boy-beyi ve gerek sipahilerin eski dirliklerinin "kadîmî tasarruf ettikleri üslûp üzere" deftere kaydedilmeleri emredilmektedir". Bu talimat emrin uygulandığına dair ipuçları *Ruznamçe'deki* timar tezkereleri metinlerinde de yer almaktadır¹².

Aşağıdaki paragraflarda, söz konusu timarların iadesinin ne şekilde yapıldığını, yani tevcih işlemlerinin nasıl yürütüldüğünü inceleyeceğiz. İade ve tevcih işlemlerinin nasıl yapıldığını, daha erken tarihli *Ruznamçe* kayıtları bulunmaması sebebiyle, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mevcut 2 numaralı *Timar Ruznamçe'si* içinde bulunan Maraş beğlerbeğliğine ait cüzlerdeki kayıtlardan ve üzerlerindeki derkenarlardan anlayabilmekteyiz. Elimizde bulunan cüzlerden incelediğimiz kayıtların tarihleri 18.07.938 / 25.02.1532 - 27.05.943 / 11.11.1536 tarihleri arasındadır. Ancak kayıtların ekserisi 943 /1536 yılına aittir.

Dulkadirli sipahilerine veya sipahi-oğullarına timarların tevcihinde üç farklı nokta dikkat çekmektedir. Birincisi, timar tasarruf etmiyen mazul sipahilere mahlul (boşalan) timarlardan yapılan tevcihler, ikincisi ise yurtluk ve ocaklık olarak timar tasarruf ederken bu timarları ellerinden gidenlere timarlarının iadesi, üçüncüsü baba ve akrabaları tasarrufunda iken ölüm veya diğer sebeplerden dolayı mahlul olan timarların, boy tarikıyla timar tasarruf edenler hakkındaki talimatlar gereği, sipahinin evlatlarına veya akrabalarına tevcih şeklidir.

⁹ *Tabakât*, vr. 164b-166b.

¹⁰ Barkan, "Timar", *İA*, c. 12/1, s. 300

..... Barkan, *aynı yer*.

¹² Timâr-ı Şâhrûh birâder-i Ümmet, *Ruznamçe* 2, s. 817/1; Timâr-ı Maksud veled-i Halil veled-i Karaca, s. 876/2; Timâr-ı Kaya veled-i Pehlivan, s. 819/1.

Dul kadiri i sipahilerine timar tevcih sürecinde takip edilen işlemlerde bilinen tevcih uygulamasından farklı bir yol takip edildiği anlaşılmaktadır. *Ruznamçeler'in* mevcut Maraş cüzlerindeki derkenar kayıtlarından anlaşıldığına göre, beğlerbeğiden timar tevcih edilecek mazul sipahiler için gelen timar tezkereleri ile timar tevcih edilmeden önce Dîvân'da teşkil edilmiş olan bir ehl-i vukuf (bilirkişi) heyetinin şahadet ve tasdikine müracaat edilmekte idi. Derkenarlardaki şahadet kayıtlarında bu heyetin Dulkadirli sipahilerinin önde gelenleri olduğu anlaşılmaktadır. Heyet *Ruznamçe*'deki kayıtlarda "ZüT-kadirlü tâyifesinin ehl-i vukufundan¹³", "Zü'l-kadir'in ehl-i vukufundan¹⁴" şeklinde nitelendirilmektedir. Heyet dört kişiden meydana gelmekte, idi. Bunlar Pişanoğlu Veli, Budak Beğ, Çalabverdi ve Şâh Mehmed'dir.

İncelediğimiz *Ruznamçe* parçalarında, üzerinde ehl-i vukufun şahadetine dair derkenar bulunan ondokuz timar kaydından ikisinde¹⁵ bu heyetden üçünün ismi¹⁶ zikredilmiş iken geriye kalan onyediyi kayıtda¹⁷ dört kişinin ismi birlikte geçmektedir.

Sipahi-oğlu olup da o sırada timar tasarruf etmeyenlerden timar tevcih edilecek şahısların veya babası fevtinden timar tevcih edileceklerin mahallinden gelen timar tezkerelerinde beğlerbeğiler timar tevcihlerinin, "mu'temedün-aleyh" (bölgede sözüne güvenilir) kimselerin şahitliklerine ve alaybeği ilamlarına dayanılarak yapıldığına yer vermektedir.

Şahitlik ifadelerinde, söz konusu şahısların "sahih sipahi-zâde" oldukları, "atalarının Zü'l-kadir beğleri zamanında ziyâde timar tasarruf ettikleri" veya tevcih edilen Umarların boylarına ve ocaklarına ait olduğu gibi hususlar yer almaktadır¹⁸. Tezkerelerde yer alan önemli bir ifade de tevcih yapılan şahısların bazılarının o sırada yeni tamamlanmış olan İrakeyn Seferi'ne mazul olarak katılmış bulunmalarındır¹⁹.

Mahallinden arz edilen tezkerelerdeki bu ifadelerle rağmen, timar tezkeresi Dîvân'a gelen mazul sipahi-oğullarına tevcih yapıp berat verilebilmesi için dört kişiden oluşan Dulkadiroğulları'nın ehl-i vukufundan meydana gelen heyetin şahadetlerine müracaat edilmekte idi.

Ehl-i vukuftan, tezkeresi gelen sipahinin babasının Dulkadiroğlu Alâüddeve Beğ veya Şehsuvaroğlu Ali Beğ zamanında dirlik tasarruf edip etmediği tekrar sorulmakta ve onların olumlu şahitliği alındıktan sonra kabul edilip berat verilmekte idi. Tezkeresi gelen şahıslar hakkında ehl-i vukufun şahadetlerinin özü aynı olmakla birlikte, ifadeleri farklılık arz eden kayıtların bazıları aşağıdaki şekildedir:

¹³ Bkz. Ümmet veled-i Gümüşbuga'nın timar kaydı, *Ruznamçe* 2, s. 831/1. Maksud veled-i Halil veled-i Karaca'nın timar kaydı, s. 876/2.

¹⁴ Bkz. Elvend ve Yusuf'un "ber-vech-i iştirak" timar kaydı, *Ruznamçe* 2, 836/2.

¹⁵ Ferruhzât veled-i Murad, *Ruznamçe* 2, s. 876/2; Latif veled-i Gündüz s. 789/1.

¹⁶ Pişanoğlu Veli, Budak Beğ, Şâh Mehmed.

¹⁷ Ümmet b. Gümüşboğa, *Ruznamçe* 2, s. 831/1; Elvend b. Hüseyin b. ..., s. 831/2; Çavuş Yusuf, s. 834/2; Veli b. Tanrıverdi, s. 835/1; Hüseyin b. Ahmed, s. 836/1; Elvend ve Yusuf, s. 836/2; Şâh Veli ve Tanrıverdi, s. 843/1; Osman b. Mehmed, s. 873/2; Pîr Ahmed, s. 874/2; Gülâbi b. Şâhkulu, s. 875/1; Halil b. Hasan, 875/2; Şehriyar b. Pehlivan, 875/3; Yusuf b. Mehmed b.... Gazi, 876/1; Maksud b. Halil b. Karaca, s. 876/2; Haydar b. Yusuf b. Pişan, s. 877/1; Hudâbende ve Atluhan veledân-ı Mirza, s. 877/2; Şâhkulu b. Firuz, s. 877/3.

¹⁸ Tezkerelerde yer alan bazı şahadet ifadeleri: "...ve işbu Ferruhzât bendeleri için sahîh sipâhî-zâdedür deyû mu'temedün-aleyh sipahiler şahadet eylemeğın mezkûr tîmâr mezbûr bendelerine tevcih olunub berat için tezkeresi der-i devlete arz olundu, *Ruznamçe* 2, s. 783/2; ... ve işbu tîmâr tasarruf ey lemîyen Ümmet için sahîh sipâhî-zâde olub ve mukaddema atası Zü'l-kadir beğleri zamanında ziyâde dirliğe mutasarrıf olub ... deyû Mar'aş alaybeği mektûbile ilâm etmeğın, s. 831/1; "...ve işbu tîmâr tasarruf eylemiyen Osman için sahîh sipâhî-zâdedür, atası mukaddema Zü'l-kadir beğleri eyyamında sekizbin akçalık tîmâra mutasarrıf olmuştur ... deyû Maraş alaybeği mektûbile ilâm eylemeğın mezkûr üçbin akçalık tîmâr mezbûr bendelerine tevcih olunub arz olundu, s. 873/2.

⁹ "...ve sâbîkâ vâki' olan Dergezin seferin ma'zûlle bile etmişdür" deyû mu'temedün-aleyh sipâhiler şahadet eylemeğın ..." *Ruznamçe* 2, s. 783/2; "...ve vâki' olan İrakeyn seferlerin bile edâ etmişdür deyû ..." s. 831/1; "...atası mukaddema Zü'l-kadir beğleri eyyamında sekizbin akçalık tîmâra mutasarrıf olmuştur ve kendü dahi vâki' olan İrakeyn seferlerin bile seferleyüb yarar ve loldaş bendeleridür ..." s. 873/2; "...ve vâki' olan Dergezin ve Irak ve Bağdâd seferlerin bile edâ etdüğüne ..." s. 877/3.

"Mezkûr Ferruhzat atası Murad Alâüddeve Beğ'den ve Ali Beğ'den dirlik tasarruf etmiştir ve oğlu sahîh sipâhî-zâdedür" deyû Pişanoğlu Veli Beğ ve Budak Beğ ve Şâh Mehmed Dîvân-ı a'lâ'da şehâdet etdikleri ecilden tezkere kabul olunub *Rûznâme*ye kayd olundu²⁰.

İşbu tezkere südde-i sa'âdet-me'âb'a geldükde Zü'l-kadrlü tâyifesinin ehl-i vukufundan Pişanoğlu Veli ve Çalabverdi ve Budak ve Şâh Mehmed Dîvân-ı a'lada şehâdet edüb "mezkûrun babası Zü'l-kadrlü beğlerinden timâr tasarruf eylemişdir, sahîh sipâhî-zâdedür" deyû i'tirâf ve ikrar idüb ve mezbûr yarar yiğit olmağın tevcih ve makbul olundu²¹.

Tezkeresi dergâh-ı mu'allâya geldükde Pişanoğlu Veli ve Çalabverdi ve Budak ve Şâh Mehmed Dîvân-ı âlî'de "kadîm sipâhî-zâdedür" deyû şehâdet etdikleri ecilden sadaka olundu²².

Zü'l-kadir beğlerbeğisi tezkere verüb Südde-i sa'âdet-me'âb'a geldükde Zü'l-kadir tâyifesinin ehl-i vukufundan Pişanoğlu Veli ve Çalabverdi ve Budak ve Şâh Mehmed Dîvân-ı a'lâ'da şehâdet edüb "mezkûrun babası Zü'l-kadir beğlerinden timâr tasarruf eylemişdir, sahîh sipâhî-zâdedür" deyû i'tirâf eyledikleri sebebden ve mezbûr yarar yiğit olmağın tevcih olundu²³.

Ehl-i vukufun şehadetiyle timar tevcih edilenler arasında, kendi boylarına mahsus yurtluk ve ocaklık timar iken başkasının eline geçip, sonra her hangi bir şekilde mahlul olarak iade edilen timarlar da mevcuttur²⁴. Özellikle Maksud veled-i Halil b. Karaca'nın timar tezkeresi bir ocaklık timarın iade sebebinin verilen emir gereği olduğunu açıkça belirtmektedir²⁵. Boylara mahsus yurtluk ve ocaklık olarak tasarruf edilen timarların tevcih sırasında ehl-i vukufun şehadetine müracaat edilenler olduğu gibi²⁶, üzerinde ehl-i vukufun şehadetine müracaat edildiğini gösteren bir kaydın bulunmadığı halde, doğrudan gelen tezkeredeki şahidlik ifadelerine istinaden bir sipahinin geriye kalan ve timar tasarruf etmeyen üç oğluna müştereken tevcih edilen timarlar da *Ruznamçe*'de kayıtlıdır²⁷. Dulkadir eyaletinde boylara mahsus timarlar için başka sipahiye timar tezkiresi verilmemesi ve mahlul timarların oğullarına veya akrabalarına tevcih edilmesi için de emir verilmiştir²⁸. İki timar kaydı bu emrin uygulandığına dair örnekler sunmaktadır²⁹. Şahruh

²⁰ *Ruznamçe* 2, s. 783/2.

²¹ *Ruznamçe* 2, s. 831/1.

²² *Ruznamçe* 2, s. 874/2.

²³ *Ruznamçe* 2, s. 876/2.

²⁴ Latif veled-i Gündüz, *Ruznamçe* 2, s. 789/1.

²⁵ "Zikr olan üçbinyüz akça yazar âdet-i salgun-ı Sultânî-i cemâ'at-i Hümâyunlu ve Atcalu ve Salgun-ı Karaca mahlul olub ve mezbûr Maksûd'un âbâ ve ecdadı timâr olub bundan akdem sancağa ilhak olunmuş iken mezkûr salgunlar için "evvelki sahihlerine verile" deyû der-i devletden ferman olunub her bir boy-beğ'inin cemâ'atlerinin salgunları emr mucibince kendülere tevcih olunub ve işbu Maksûd bendeleri için sahîh-sipâhî-zâde olub ve evlâd-ı Karaca'dan deyû ve kadîm ocakları timâr olduğun Mar'aş alaybeği mektûbile i'lâm eylemeğın mezkûr salgun mezbûr bendelerine tevcih olundu. Fî 8 Safer sene 943." *Ruznamçe* 2, 876/2.

²⁶ Bkz. Timâr-ı Veli veled-i Tanrıverdi an-tahvîl-i pedereş el-müteveffâ-şüd, *Ruznamçe* 2, s. 835/1.

²⁷ "Timâr-ı Hüseyin ve Mehmed ve Gaybetullah veledân-ı Haydar b. Kavurgalu an-tahvîl-i pedereşân el-müteveffâ, Zikr olan 14673 akça yazar timâra mutasarrıf olan Haydar bendeleri sene isneyn ve erba'in ve tis'ami'e şevvalinin evâyilinde fevt olub timâr mahlul kalub, ba'zı ifraz olunub ve işbu timâr tasarruf eylemiyenlerden Hüseyin ve Mahmud ve Gaybetu'llâh bendeleri müteveffâ-i mezbûrun sahîh sulbü-oğulları idüğüne ve mezkûr timâr ebâ-an-ceddin boylan ve ocakları timârı olub bir veçhile ellerinden gitmedüğüne vilâyet-i Zü'l-kadriyye a'yânından ze'âmet tasarruf edenlerden Hüseyin b. Zeynel ve ... bendeleri şehâdet eylemeğın ifrazından gayrisi işbu 14673 akça timârın 5000 akçalığı Hüseyin'e ve 4000 akçalığı Mahmud'a ve 3000 akçalığı Gaybetu'llâh'a bervech-i iştirak verildi. 2673 akçalığı hisse-i âharî oldu. Fî 28 Safer sene 943." *Ruznamçe* 2, s. 789/2. "Timâr-ı Kaya veled-i Pehlivan, Mezkûr timâr tasarruf eylemiyen Kaya için sahîh sipâhî-zâde olub ve bu vilâyetin kadîm boybeğlerinden olan Pehlivanoğullarından olub ve işbu defter-i mufassalda mahlul olan timâr kadîmden bunların yurdundan olduğuna mu'temedün-aleyh sipahiler şehâdet etdiklerine hâliyâ Mar'aş sancağı alaybeği mektûbile i'lâm etmeğın ve kadîmden boy tarikiyla tasarruf olunugelen timâra ahardan tezkere verilmeyüb oğullarına veyâhud akrabalarına verilmek emr olunmağın işbu 3444 akçahk hisse tevcih olundu. Fî 15 Receb sene 938." s. 819.

²⁸ Bkz. Kaya veled-i Pehlivan, *Ruznamçe* 2, s. 819/2.

²⁹ Timâr-ı Dündar birâder-i Apak, an-tahvîl-i Apak, birâdereş el-müteveffâ. Zikr olan 2478 akçahk timara mutasarrıf olan Dündar bendelerinin karındaşı müteveffâ Apak tahvilinden 2020 akça yazar cemâ'atlar ve mezra'alar mahlul olub ve "kadîmden boyları timâr ve evlâd-ı Kavurgalu'dandır" deyû mu'temedün-aleyh kimesneler şehâdet eylemeğın emr olunan binde yüz akça terakkisinden gayrı 275 akça ziyadesiyle üçbin akça ile tevcih olunub berât-ı hümâyûn için tezkere ile arz olundu. Fî 8

veled-i Yunus'un timar tezkeresi kaydı bize kayıtlarını incelediğimiz tarihten önce de ehl-i vukuf uygulamasının bulunduğunu ve Şehsuvaroğlu Ali Bey'in beratıyla timar tasarruf edenlerin beratlarının yenilendiğini göstermektedir³⁰.

Muntazam olmayan elimizdeki Zülkadir *Ruznamçe* cüzlerinden H. 937 ve 938 tarihli tezkere suretlerinin kayıtlı olduğu iki sayfanın üzerinde³¹ "tetimme-i sipâhî-zâdegân-ı Zü'l-kadir" kaydının bulunması eski Dulkadir sipahilerine yapılan tevcihler için ayrı *Ruznamçe* cüzleri tutulduğu intibahı vermektedir.

3- Ehl-i vukuf heyetini oluşturan kişiler ve görevleri

Dulkadirli sipahilerine yapılan timar tevcih kayıtlarındaki derkenarlarda isimleri geçen Pişanoğlu Veli Beğ, Çalabverdi, Budak Beğ ve Şâh Mehmed'in kimlikleri ve görevleri hakkında her hangi bir ipucu mevcut değildir. Bu şahıslar sadece "Zü'l-kadir'in ehl-i vukufu" olarak nitelendirilmektedirler. *Ruznamçe'de* Maraş alaybeğliği ile zeamet tasarruf eden Veli Beğ veled-i Pişan (Pişanoğlu Veli Beğ)'in ve Kars nahiyesi alaybeğliğine mutasarrıf Budak Beğ b. Karaca'nın ve Elbistan nahiyesinde zeamet tasarruf eden Çalabverdi'nin zeametlerinden "ellerinden giden" noksanları için yapılan tevcihlerin kayıtları mevcuttur³². Veli Beğ veled-i Pişan'ın ve Çalabverdi'nin tezkeresindeki "dergâh-ı mu'alladan berât-ı hümayûn için tezkere verildi" ibaresi tevcih tezkerelerinin Divan'da düzenlendiğini gösterebilir. Budak Beğ b. Karaca'nın tezkeresinde ise "tezkere verilüb berât olmak için arz olundu" ibaresinden tezkerenin beğlerbeği tarafından arz edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. *Ruznamçe'deki* derkenarların ifadelerinden³³ ehl-i vukufun İstanbul'da buldukları anlaşılmaktadır. Alaybeyi olarak zeamet tasarruf eden bu iki şahıs ile zeamet sahibi Çalabverdi'nin ehl-i vukuf heyetindekilerle aynı şahıslar olduğu kabul edilebilir. Bu durumda alaybeylik görevlerini nasıl yerine getirdikleri hususunu cevaplamak mümkün olamamaktadır.

H. 943 senesi içinde ehl-i vukufun şehadetlerine müracaat edilen timar kayıtları içinde mahallinden gelen tezkere metinlerinde isimleri zikredilmeksizin "Maraş alaybeği mektûbile i'lâm etmeğin" ifadesinin bulunduğu kayıtlar da mevcuttur³⁴. Birinin üzerinde ehl-i vukufun şehadet kaydı bulunup³⁵, diğerinde bulunmayan³⁶ 2.B.941 tarihli iki timar tezkeresinin birincisinde "Livâ-i mezbûrda alaybeği Pişan-oğlu Veli Beğ ve zeamet tasarruf eden Çalabverdi bendeleri şehâdet eylemeğin", ikincisinde ise "Pişan-oğlu Veli ve Çalabverdi ve gayrı mu'temedün-aleyh sipahiler şehâdet eylemeğin" ibaresi yer almaktadır. Her iki tezkerenin verildiği tarihte Irakeyn Seferi devam etmekte olup, gerek ehl-i vukuf ve gerekse alaybeğileri ve zuemâ ordu ile birlikte bulunduğundan beğlerbeği tezkeresi ile arz olunan her iki timardaki isimlerin birbirlerinden farklı

Safêr sene 943. *Ruznamçe* 2, s. 802/1. Tîmâr-ı Şâhrûh birâder-i Ümmet, an-tahvîl-i birâdereş. Mezkûr Ümmet için sene selâse ve selâsin ve tis'ami'e evâyilinde fevt olub tîmârı mahlûl kalmağın ve işbu tîmâr tasarruf eylemiyen Şâhrûh için müteveffâ-yı mezkûrun sahîh karındaşı olub ve elinde olan berât sahîh karındaşı berâtı olub ve işbu tîmâr kadîmden boy tarikıyla tasarruf olunageldiğine mu'temedün-aleyh sipahiler şehâdet etdikleri hâliyâ Mar'aş nahiyesi alaybeği olan Sübhanverdi bendeleri mektûbile i'lâm eyleyüb ve boy tarikıyla tasarruf olunugelen tîmârlar dahi bâ-fermân verilmek ferman olunmağın tevcîh olundu. Fî 11 şehri Recebû'l-müreceb sene 939. s. 817/2.

³⁰ Tîmâr-ı Şâhrûh veled-i Yusuf, Mezkûr "bundan akdem Ali Beğ beratıyla dirlik tasarruf eylemişdür" deyü ehl-i vukuf şehâdetiyle Lütfü Paşa tezkere verüb mezbûr berât eylemeyüb teccid-i tezkere taleb etdükte Defter-i Hâkânî'den yoklanub tîmâr mezbûrun üzerinde mukayyed bulunub ve mezbûrun babası kadîmden Ali Beğ zamanında dirlik tasarruf edüb ve kendü sahîh sipâhî-zâde olduğuna mu'temedün-aleyh sipahiler şehâdet etdikleri sebebden alaybeği Sübhanverdi Beğ mektûbile i'lâm etmeğin teccid-i tezkere ihrâc olundu. 18.07.938.

³¹ *Ruznamçe* 2, s. 813 ve 819

³² Veli Beğ veled-i Pişan, 6.L.943, *Ruznamçe* 2, s. 802/2; Budak Beğ b. Karaca, 8.S.943, s. 803/2; Çalabverdi, 5.L.943, s. 804/1.

³³ "... Divân-ı a'lâ'da şehâdet etdikleri ecilden ..." s. 783/2, 789/1; "Tezkeresi dergâh-ı mu'allâyâ geldükde ... şehâdet etdikleri ecilden", s. 834/2, 836/1.

³⁴ Latif veled-i Gündüz, *Ruznamçe* 2, s. 789/1; Ümmet veled-i Gümüşbuga, s. 831/1, Veli b. Tanrıverdi, s. 835/1.

³⁵ Tîmâr-ı Halil veled-i Hasan, *Ruznamçe* 2, s. 875/2.

³⁶ Tîmâr-ı Maksud, *Ruznamçe* 2, s. 874/1.

olup-olmadıklarını anlamamıza imkan vermemektedir. Fakat birinci kaydın üzerindeki ehl-i vukuf şهادeti tezkere metnindeki kendi şهادetleri ile tenakuza düşeceğinden ehl-i vukuf heyetini oluşturan şahıslar ile burada zeamet kayıtlarını verdiğimiz isim benzerliği olan şahısların ayrı kişiler olabileceği ihtimalini de gözden uzak tutmamızı engellemektedir.

4- Sonuç

Baba Zünnun ve Kalender Çelebi isyanları incelendiğinde, isyanların çıkmasına sebep olan "hâricilik" unsurunun yanında isyancıların güçlenmesine, umarlarının çoğu ellerinden alındığı için İşsiz kalan Dulkadirli sipahilerinin sebep olduğu anlaşılmaktadır. Bunun farkına varan Osmanlı devlet yönetimi, mazullerin mağduriyetlerini gidermek için eski Dulkadir sipahilerine timarlarını iade etmek suretiyle tedbir almıştır. Yaptığımız inceleme bu iade işleminin belli esaslar dahilinde yapıldığını göstermesi açısından önemlidir.

İncelenen kayıtlardan da anlaşılacağı gibi mazul veya hiç timar tasarruf etmemiş olan eski Dulkadirli sipahilerine ve sipahi-oğullarına timar tevcih edilebilmesi için Divan'da teşkil edilen ehl-i vukufun şهادetlerine ihtiyaç bulunmakta idi. Böylece Osmanlıların idaresine yeni girmiş olmasına rağmen beğlik olarak hüküm sürdükleri dönemde de Timar sistemini uygulamış olan Dulkadıroğulları'ndan, Osmanlı sipahi zümresine dahil olacak kimselerin gerçek sipahi veya sipahi-zade-sınıfından olmalarını temin etmek, sipahi olmayanların, yani reaya sınıfının bu zümreye geçmesi engellenmiş oluyordu. Uygulamayla amaçlanan ikinci bir husus da, daha önce "boy tarikiyla" timar tasarruf eden sipahilerden mazul olanlarına, yukarıda muhtevası belirtilen emir gereği, kendilerine ait yurduk umarlarının iadesini düzenli bir şekilde temin etmek olmalıdır. Beğlik ölçüğünde daha fazla askeri sınıfı istihdam etmek durumunda olan Dulkadıroğulları'ndan intikal eden sipahi zümresinin tamamını, timar sistemini daha geniş oranda ve gelişmiş olarak uygulayan Osmanlı Devleti'nin bölge sipahilerine kendi bünyesinden dahil edeceği yeni sipahilerle birlikte, istihdam etmenin zor olacağı da aşikardır.

Bir geçiş dönemi uygulaması olan bu ehl-i vukuf sisteminin daha önce Osmanlı Devleti tarafından ilhak edilmiş olan diğer Anadolu beğlikleri için uygulanıp uygulanmadığı sorusunu, elimizde o dönemlere ait *Ruznamçe'ler* bulunmadığı için, şimdilik tam olarak cevaplayamıyoruz.